

Türkiye'de Okul ve Eğitim Müzeleri

Türk aydınları ve eğitimcilerinin Avrupa devletlerinde karşılaştıkları eğitim sistemlerinde çeşitli pedagojik yaklaşımlardan ve uygulamalardan etkilenmeleri 19. yüzyıldan beri en yoğun biçimde II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla ülkemizde müzecilik hareketlerinin bu dönemde başlamış olduğu kabul edilmektedir. Türk eğitim tarihinde medrese dışındaki örgün eğitimi ilk kez geniş biçimde düzenleme ve geliştirme amacını güden 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, müzecilik tarihi açısından da önemlidir. Müzeciliğin eğitim kurumlarıyla birlikte anılması bu nizamname ile olmuştur. Bu tarihten sonra da müze, 1874 ve 1906 tarihli Asarı Atika Nizamnamesi ile 1902 tarihli Maarif Nezareti Salnamesi'nde Müze-i Hümayunlar Müdüriyeti Umumiyesi'nin 1909 tarihli maarif umumiye kanun tasarısında Osmanlı Müzeleri Müdürü Umumiyesi adıyla bir birim olarak ve 1914 Maarifi Umumiye Teşkilat Nizamnamesi ile de Tedrisatı Aliye Dairesi'nin görevleri arasında yer alır.” Ayrıca 1909'da hazırlanan Maarif-i Umumiye Kanun tasarısında, “Darülfunun'un tıp ve fünun şubelerinde nebahat bahçeleri ve tabiat müzeleri bulunacaktır” ifadesine de yer verilmiştir.

Türkiye'de kurulan ilk 'okul müzesinin', 19. yüzyılın ikinci yarısında Galatasaray Lisesi'nde açılan Tarih-i Tabiiye Müzesi olduğu, Tarih-i Tabiiye Müzesi'nin temelini de Sultan Abdülaziz'in 1867'de Fransa'yı ziyareti sırasında III. Napolyon'un kendisine hediye ettiği içi doldurulmuş bir mamutun oluşturduğu kabul edilmektedir. Ancak, Galatasaray Mektebinin tarihçesine bakıldığında yine aynı okulda daha önce de müzelerin olduğu anlaşılmaktadır. Galatasaray Lisesi esas itibarıyla 1868 yılında açılmıştır ancak bir eğitim kurumu olarak aslında II. Beyazıt (1481–1512) zamanında kurulmuştur. II. Beyazıt'ın Beyoğlu sırtlarında dolaşırken karşılaştığı Gülbaba'nın isteğiyle bu bölgede Galata Sarayı Enderun Mektebi kurulması talimatını verdiği bilinmektedir. 1741'de I. Mahmut'un mektebe o zaman en büyük kütüphane sayılan Ayasofya kütüphanesi ölçüsünde bir kütüphane yaptırdığı bilinmektedir. Osmanlı'da yenileşme hareketleri sırasında Enderun Mektebi kapatılmış ancak 1838'de boş kalan Galatasaray binasının yenilenmesine ve ilaveler yapılarak, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olarak hizmete başlamasına karar verilmiştir. Galatasaray Tıp Mektebi 9 yıllık bir eğitim kurumu olarak kurulmuştur

Galatasaray Tıbbiyesi'nde gerek eczacılıkta kullanılan gerekse nadir nitelikte çok sayıda bitkiyi içeren bir Botanik-Nebatat Bahçesi vardı. Kendisi de bu okuldan mezun Salih Efendi hem okulda botanik derslerini veriyor hem Nebatat Bahçesi'ni yönetiyor hem de İstanbul yöresinden bitki örnekleri derleme faaliyetini yürütüyordu. Daha sonra Alman Hekim ve eczacı Mösyö Noe de müdürlük yapmıştı. Okulda zooloji, mineroloji, anatomi, bandaj müzeleri, geniş bir kütüphane vardı. Bu birimler, Anadolu, Rumeli ve diğer yörelere yapılan, bilim adamları ve okul öğrencilerinin katıldıkları bilimsel geziler sonucu oluşturulan botanik ve zooloji koleksiyonlarıyla ve diğer bağışlarla genişlemiştir. Okulu ziyaret eden konuklar yapıların intizamı, müzelerin zenginliği, hocaların ve talebenin ihtiyacına yönelik işlevsel planı; farklı din, mezhep ve milliyetlerden insanların eşit haklar altında yetiştikleri eşitlik atmosferi karşısında duydukları hayranlığı dile getirmişlerdir. 1845-1846 eğitim yılında Botanik Bahçesi için St. Petersburg Doğa Tarihi Müzesi ile ortak çalışma başlatıldığı ve çeşitli bilim kurumları ve müzeleri ile yazışarak bilimsel işbirliği çalışmalarının yapıldığı, yabancı doğa bilimcilerin imparatorluk dâhilindeki gezilerinde Tıbbiye öğrencileri görevlendirilerek derledikleri koleksiyonları okul müzelerine bağışladıkları bilinmektedir.

1910'da İstanbul'daki bir başka okul müzesi St. Joseph Lisesi'nde kurulmuş olan Zooloji Müzesidir. Bugün hala ülkemizdeki okul müzelerinin en önemlilerinden sayılan St. Joseph Lisesi Doğa Bilimleri Merkezi'nin temelini oluşturan müzenin kurucuları Frère Possesseur Jean ve Frère Paramount-Félix'tir. Müze 1800'lerin sonundan 1960'a kadar Türkiye'nin ve dünyanın farklı bölgelerinden toplanarak biriktirilen böcek ve taş parçalarından oluşmuştur.

Türk eğitim tarihinde okul ve eğitim müzelerinin oluşturulmasına Mustafa Satı Bey'in II. Meşrutiyet sonrasında eğitimde modernleşme çalışmaları damga vurmaktadır. Satı Bey 1908'de Maarif Nezaretine sunduğu raporu ve gazete makalelerini "Layihalarım" adıyla kitap haline getirmiştir. Satı Bey "Müzeler Hakkında" başlıklı Nazır Emrullah Efendi'ye sunulan layihasında Avrupa müzelerinin eğitimdeki öneminden söz etmiş ve 'Tali Terbiye' veya 'Mektep Müzeleri' kurulmasını önermiştir. Satı Bey'in Dârülmua'llimîn'de zengin bir kütüphane ile okul müzesi kurduğunu bilinmektedir

Robert Kolej içerisinde yer alan Washburn Hall'de açılan doğa tarihi müzesi Türkiye'deki önemli okul müzeleri arasındadır. Müzede, çok fazla türü içinde bulunduran bir kelebek koleksiyonu, Türkiye'nin çok çeşitli bölgelerinden toplanan mineral ve fosil koleksiyonları, Türkiye'deki 4000 çeşit böceğin sergilendiği bir böcek koleksiyonu, 1000 çeşit bitki türünü bir araya getiren bir herbaryum koleksiyonu, Boğaz'ın deniz varlıklarının örnekleri, ayrıca doldurulmuş hayvanlar yer alıyordu ve bu müze Avrupa'daki birçok bilim insanının ilgisini çekiyordu. Üniversitenin (Boğaziçi) kurulmasından önce koleksiyonların bir kısmı, Robert Kolej'e bir kısmı İstanbul Üniversitesi Zooloji ve Biyoloji Müzesi'ne bir kısmı da Gülhane Parkı'na gönderilmiştir. Üniversite hocalarından Dr. Psot bitki çalışmalarıyla müzeyi zenginleştirmiştir. Müzeye Anadolu ve Suriye'den topladığı bitkileri getirmiştir. Kuşlar da koleksiyona eklenmiştir. Ayrıca Prof. Forbes böcek koleksiyonu yapmıştır. Müzede örneklemeler artmıştır. Napoli'den omurgasızlar için örnekler eklenmiştir.

İstanbul dışında bilinen ilk okul müzelerinden birisi de İstanbul'dan Merzifon'a taşınan ve 1908'de kurulan Anadolu Koleji'nin müzesidir. Anadolu Koleji'nin en büyük özelliği hem azınlıklara hem de Müslüman-Türk öğrencilere açık olmasıydı. Salt Galata'nın 2016 yılında düzenlediği Boş Alanlar Sergisinde Anadolu Koleji müzesi şöyle anlatılmıştır; "Kolejin 10.000 cildi aşkın bir kütüphanesi ve 7.000'den fazla türü içeren bir botanik müzesi bulunmaktaydı. Beşeri bilimler müfredatını saha araştırmasıyla harmanlayan kolejde yapılandırılan bu müze, Anadolu coğrafyasında döneminin yegâne örneğidir. Merzifon ve civarından Ermeni ve Rum çalışan ve öğrencileri bulunan Anadolu Koleji, personeli ve öğrencilerini kaybetmesinin ardından ilerleyen dönemde kapanırken müze koleksiyonu da akıbeti belirsiz bir şekilde dağılır. Kolej Müzesi de okulun önemli faaliyet alanlarından biriydi. 7000'den fazla bitki ve hayvan türünün - 40 memeli ve diğer büyük hayvanlar, 70 kuş, 50 yumuşakça, 2500 farklı böcek çeşidi, 1200 bitki, 100 ağaç örneği, 900 mineral ve taş, 1100 fosil - sergilendiği bu müze bütünüyle Profesör Manisacıyan'ın toplama ve tasnif çabalarıyla hazırlanmıştı. İmparatorluğun iç bölgelerindeki en zengin müze olduğu söylenebilirdi. Hafta içi iki gün 14.00-16.00 arası açık olan müze öğrenciler ve ebeveynler tarafından ziyaret ediliyordu. Ziyaretçi sayısı haftada 200 kişiye yaklaşıyordu. Öğrenciler, öğretmenler ve yerel halktan kadın ve erkek üyeleri olan Arkeoloji Kulübü'nün faaliyetlerinden de söz etmekte fayda var. 1902'de 70 üyesi olan kulüp, sıkça kazılar düzenliyordu. Birçok yeni bilginin açığa çıkmasını sağlayan bu araştırma gezilerinin sonuçları özellikle Roma dönemi kalıntıları ver Hititlere ait bulgular bazı Avrupa dergilerinde yayımlanmıştı. 1914 yılının raporuna göre Kulüp üyeleri sık sık Hitit başkenti Boğazköy'de araştırma yapmaya gidiyordu. Bu kazılar neticesinde 3000'e yakın çivi yazısı tablet ortaya çıkarılmıştı. Arkeoloji koleksiyonu müzede sergileniyordu.

Türkiye'de kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan okul müzeleri Cumhuriyetin kurulması sırasında 1923'te toplanan ilk "Heyeti İlmiye"de ele alınan konular arasında yer almıştır. Ankara'da bir etnografya müzesinin kurulması, millî müzelerin ve okul müzelerinin kurulması ve Âsar-ı Âtîka Nizamnamesi'nin yeni şartlara göre yeniden gözden geçirilmesi I. Heyeti İlmiye tartışmalarında görüşülmüş, sözü edilen okul müzesinde derslerde kullanılan araç-gereçler, okul eşyaları, belgeler gibi eğitime ait malzemelerin yer alacağı bildirilmiştir. 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu müzelerin pedagoji müzesi şeklinde eğitsel bir amaca dönük olarak eğitim bilimleri konusunda uzman bir öğretmenin idaresine verilmesi de karara bağlanmıştır. İlk ilkokul müzesi 1 Mart 1926 yılında 2287 sayılı kanunla resmen kurulmuştur. 1927'de ise, okul müzesi yönetmeliği "Maarif Vekâleti Okul Müzesi Rehberi" adı altında yayınlanmıştır. Aynı yıl İsmail Hakkı Tonguç Levazım ve Alat-ı Dersiyeye (Ders Aletleri) Müzesi Müdürlüğüne atanmıştır. Bu birimin adı daha sonra Mektep Müzesi Müdürlüğü olmuştur. İsmail Hakkı, 1931'de Terbiye Dergisi'nde yazdığı 'Mektep Müzeleri' yazısında okul müzelerine "bazı memleketlerde tesis edilen bu nevi müzelere Terbiye Müzesi, Pedagoji Müzesi daimi Mektep Sergisi, Terbiye ve Tedrisat Müzesi, Pedagoji kütüphane ve müzesi" adı verildiğini ve pedagojik mahiyetteki müzelerle mekteplerin ders aletleri, odaları birbirine karıştırılmaması gerektiğini vurgulamış ve eklemiştir "bir mektepte mevcut ders aletlerini -müsait bir odaya- toplayıp iyi muhafaza etmekle bir mektep müzesi tesis etmek birbirinden çok farklı ve çok ayrı şartlara tabi işlerdir.

İsmail Hakkı gibi Nafi Atuf Kansu ile Hasan Ali Yücel de Eğitim ve Okul müzelerine büyük önem vermişlerdir. Bunda Terbiye Müzesi'nde çalışmış olmalarının, hatta orada tanışmış olmalarının etkisi vardır. Tanışmalarını Şubat 1950'de yayınlanan Halkevleri ve Halkodaları Dergisi Ülkü'nün Nafi Kansu'ya ayrılan sayısında Hasan Ali Yücel şöyle anlatmaktadır: “O’nu, İstanbul Darülfünun’unda, Terbiye Müzesine memur olduğu zaman tanıdım. Terbiyecisi İsmail Hakkı Hoca, bu müzede bana iş ve vazife vermişti; çalışıyordum.” Türk Eğitim sisteminde okul ve eğitim müzelerinin yaygın kullanımı ve onlara verilen önemde kuşkusuz döneminin önemli üç isminin gerek eğitim müzelerinde çalışmış olmaları gerekse de bu müzelere büyük önem vermiş olmaları yatmaktadır.

Okul Müzelerinin Türk eğitiminde yaygın hale gelmesinin nedenlerinden biri de Halkevlerinde kurulan müzelerdir. Halkevlerinin kuruluş aşamasında dokuz kol halinde örgütlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu kollar arasında müze ve sergi kolu önemli bir yer tutmuştur. Halkevi müze ve sergiler kolu kendi içinde de ikiye ayrılmıştır. Müze grubu, çevredeki tarihî eser ve abidelerin iyi korunması hakkında resmî makamları aydınlatmıştır. Bulunduğu yerde resmi müze varsa onları zenginleştirmeye, yoksa bunların kurulmasına çalışmıştır. Tarihî eserlerin ve üzerindeki yazıların fotoğraflarını almış; tarihî değeri olan eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi millî kültür nesneleriyle eski millî kıyafetler ve diğer millî etnografya nesnelere toplamaya çalışarak yerel müzelerin zenginleşmesini sağlamıştır. Halkevi tarih ve müze kolları kendi bölgelerindeki tarihî eser ve anıtların incelenmesine, kaybolmaya yüz tutan millî etnografya nesnelere aranıp bulunmasına, yerel müzeler kurulmasına, kurulmuş olanların zenginleşmesine çalışmıştır. Bu komiteler tarihî geziler düzenlemiş, halkın tarih bilincini geliştirmeye çabalamıştır. Birçok halkevi topladığı eserlerle kendi müzesini kurmuş, çevreden toplanan tarihî eserler şehirdeki devlet ve halkevi müzelerinde koruma altına alınmıştır.

Türk Eğitim Sisteminde tarihi eskilere dayanan okul müzelerinin etkin kullanımında etkileşimli öğrenmenin öneminin daha o dönemlerde anlaşılması yatmaktadır. Günümüzde müzelerin eğitim amaçlı kullanımı daha sık vurgulanmaktadır. Etkileşimli öğrenme modelinin yaygınlaşması ile birlikte nesnelere buluşmak için en uygun mekânlar haline dönüşen müzeler de giderek artan oranda eğitim kurumlarıyla işbirliği yapmaya ve eğitimi müze eğitimi personelinin istihdam etmeye başlamışlardır. Bunda müzelerde etkileşimli sergilerin de yaygınlaşması etkili olmuştur. “Etkileşimli sergiler bilimsel kavramları didaktik dersler kadar iyi öğretir. Galeriler yaşantısal öğrenmeyi ve aktif katılımı sağlar. Eğitimde aktif anlatım yöntemleri kullanılır. Sunulan öğrenme deneyimleri, sınıf ortamında sunulanları tanımlayıcı nitelikte tasarlanır. Ziyaretler öğrencilerin alternatif öğrenme yollarıyla karşılaşmasını ve maddî kanıtlar ile aktif biçimde çalışma fırsatı bulmalarını sağlar. Bu yüzden güdüleyici ve uyarıcıdır”

Okul müzelerinin 2016 yılından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı'nın öncelikli konuları arasında yer almaya başlaması ile birlikte 81 ilde değerlendirme komisyonları kurulmuş, eski liseler tespit edilerek eğitim tarihi açısından arşiv niteliği taşıyan, "eğitimin hafızasını" oluşturan materyallerin bu okullarda sergilenmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte “2023 Eğitim Vizyonu” Temel Eğitim Temasında yer alan “Yeni’li’kçi Uygulamalara İmkân Sağlanacak” şeklindeki 2. Hedef’in 2. Eyleminde; “Okulların, bölgelerindeki bilim merkezleri, müzeler, sanat merkezleri, teknoparklar ve üniversitelerle iş birlikleri artırılacaktır.” ifadesine yer verilmiştir. Okullar hem kendi bünyelerinde eğitimin tarihine ışık tutacak hem de yön verecek okul müzeleri oluşturacak; bu gelişmeler her türlü etkileşimli öğrenmeyi olanaklı kılan okul dışı öğrenme ortamlarına ilgi ve katılımı arttıracaktır¹.